

УДК 341.301.4

О.Л. Лук'янов,
Н.М. Салатюк,
канд. екон. наук
Національний університет
харчових технологій

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ДОБРОВІЛЬНИХ ЖИВИХ ЩИТІВ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Сучасне міжнародне гуманітарне право не містить чіткого визначення поняття «добровільний живий щит», а розуміння їх статусу та доцільного в даному випадку ступеня захисту значно відрізняється. Стаття має завданням аналіз нинішнього правового статусу добровільних живих щитів і вироблення рекомендацій щодо внесення змін в діючі міжнародні НПА з метою підвищення їх захисту

Ключові слова: добровільні живі щити, комбатанти, цивільне населення, міжнародне гуманітарне право, Женевські конвенції, супутня шкода

Modern international humanitarian law does not contain a clear definition of this concept, and understanding of their status and affordable in this case degree of protection differs greatly. This article's goal is to analyze present legal status of voluntary human shields and to work out recommendations of amending effective international treaties to increase their protection

Key words: voluntary human shields, combatants, civilian population, international humanitarian law, Geneva conventions, collateral damage

Головна мета міжнародного гуманітарного права — зменшити страждання, пом'якшити жорстокість, які не викликані воєнною необхідністю, захистити права людини під час війни, зупинити намагання воюючих сторін будь-якими засобами завдати поразки супротивнику [1]. Його основи були закладені з прийняттям Гаагських, Женевських конвенцій, додаткових протоколів. Міжнародне гуманітарне право не завжди здатне швидко відреагувати на застосування нових методів збройної боротьби. Виявилось, що дії, які можуть поставити противника в юридично двозначне становище, є ефективним засобом досягнення локальної над ним переваги. З усвідомленням цього сторони різних конфліктів почали намагання втягнути один одного в порушення норм міжнародного гуманітарного права. Одним з таких засобів є використання добровільних живих щитів.

Постановка завдання. Дана стаття присвячена аналізу їх юридичного становища відповідно до сучасного міжнародного гуманітарного права, вироблення рекомендації по забезпеченню їм того юридичного захисту, на який вони можуть розраховувати з урахуванням їх власних дій. Проблема є актуальною, оскільки використання добровільних живих щитів стало характерною рисою майже всіх великих конфліктів останніх двох десятиліть; а нерегульованість питання може штовхнути комбатантів, що стикаються з даною ситуацією, на військові злочини.

Свої дослідження даному предмету присвячували такі спеціалісти, як Р. Перріш, М. Віцік, М. Еззо, Р. Льял та ін.

Результати. На даний момент міжнародне гуманітарне право не містить чіткого визначення статусу добровільного живого щита. Для цілей цієї статті добровільним живим щитом вважається особа, якій за міжнародним правом надається захист та імунітет від атаки, що добровільно прибула до зони конфлікту і погодилася розміститися на або поблизу об'єкта, який за міжнародним гуманітарним правом є допустимою ціллю атаки іншої сторони, сподіваючись на відмову від атаки через побоювання за збереження життя добровільного живого щита. Існують норми, які забороняють примусове використання живих щитів [2, ст. 28, 34; 3, ст. 51]. Статус добровільного живого щита нечіткий та двозначний. Вони не відповідають критеріям, що дозволили б віднести їх до комбатан-

© О.Л. Лук'янов, Н.М. Салатюк, 2010

тів [4, ст. 4]: не мають структури командування, знаків розрізнення воюючої сторони, а головне — не носять і не застосовують зброї [5].

Чи є добровільні живі щити цивільними? Можливо. Додатковий протокол до Женевських конвенцій зараховує до цивільних всіх осіб, що не є членами збройних сил, ополчення, добровольчих загонів або організованого повстанського руху [3, ст. 50 (1); 5]. Однак, статус певної категорії цивільних може відрізнитися від статусу цивільного населення взагалі. Мова йде про осіб, що супроводжують збройні сили, не будучи військово-службовцями [4, ст. 4 (А) (4)]. Існує думка, що дані особи — при виконанні ними завдань чи функцій безпосередньо військового призначення — є законними цілями і підлягають нападу [5]. Крім того, вони мають право на статус і захист військовополоненого. [3, ст. 50 (1)]. Але міжнародне гуманітарне право висуває вимогу наявності у вказаних осіб належним чином оформленого документа, яким військово командування засвідчує їхній статус. Подібні дії можуть підпадати під норми міжнародного гуманітарного права, якими забороняється використання присутності захищених осіб для захисту даного місця від військових операцій [2, ст. 28; 3, ст. 51]; а відповідальні за це — нести кримінальну відповідальність за військовий злочин. Тож військовослужбовець, відповідальний за видачу даних документів, може побоятись видати їх особі, яку свідомо розміщують на лінії вогню для захисту певного об'єкта.

Чи збереже особа вказаний статус без відповідного документа. Треба пам'ятати про головну мету міжнародного гуманітарного права, про дух права взагалі. Завдання документа — лише посвідчення особи. Якщо особу достовірно встановлено іншим шляхом, логічним видається надання їй відповідного правового захисту і без завіреного посвідчення.

Отже, їх статус є невизначеним. Ясно те, що за інших умов вказані особи мали б право на статус і правовий захист цивільних, але ряд обставин цьому перешкоджає. Вага аргументів на користь того чи іншого рішення не очевидна і не абсолютна. Відповідно до цього, вступає в дію норма міжнародного гуманітарного права, призначена для подібних випадків: якщо статус особи є сумнівним, вона вважається цивільною до моменту встановлення протилежного факту компетентним трибуналом [3, ст. 50 (1)].

Тож на полі бою та в разі їх захоплення, добровільні живі щити (якщо норми конвенцій та протоколу не будуть змінені) вважатимуться цивільними.

Це дає нам чітке розуміння їх статусу і правил поведінки з ними при їх захопленні. Але постає головне питання: чи законною буде атака захищеного ними об'єкта?

Імунітет цивільної особи від застосування до неї сили аж до летальних засобів не є абсолютним чи безумовним. Цивільна особа втрачає імунітет в разі і на той період, коли вона приймає безпосередню участь у бойових діях [3, ст. 50 (1)]. Проблема в тому, що немає єдності в питанні визначення безпосередності участі в бойових діях. Згідно коментаря до тексту Додаткового протоколу, безпосередня участь в бойових діях являє собою дії, що можуть завдати дійсної шкоди особовому складу чи устаткуванню іншої сторони [6, п. 1944]. Цей критерій не завжди може бути застосований. Якщо із розміщенням добровільних живих щитів на артилерійських позиціях чи на артилерійському складі, атака яких значно знизить жертви іншої сторони, все — в принципі — ясно, то у випадку розміщення їх на об'єкті подвійного призначення (наприклад, електростанції) все складніше.

Навіть присутність цивільних осіб не звільняє об'єкт від можливої атаки. Атака допустима за дотримання принципу пропорційності [3, ст. 57]. Тобто, військовий або подвійного призначення об'єкт може бути атакований за мінімізації шкоди цивільному населенню. Якщо в розпорядженні командира є сили і засоби, що дають змогу атакувати вибірково та точно, це не буде порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Справа — у вірній оцінці пропорційності. І при проведенні цієї оцінки свідоме рішення певної кількості цивільних знехтувати наданим їм захистом та поставити себе (а можливо і інших осіб — комбатантів та цивільних) в загрозливе становище має бути взято до уваги.

Ясна річ, цивільні об'єкти не підлягають нападу незалежно від наявності чи відсутності на них добровільних живих щитів

Висновки. 1. Проблема добровільних живих щитів потребує негайного врегулювання.

2. За відсутності конкретних норм, щодо них застосовуються загальні норми міжнародного гуманітарного права.

3. Статус добровільних живих щитів є невизначеним, а отже кожен з них має розглядатися як цивільний до рішення компетентного трибуналу щодо його особисто

4. Присутність добровільних живих щитів має братися до уваги при плануванні військової операції.

5. Наявність добровільних живих щитів на військовому чи подвійного призначення об'єкті не надає йому імунітету від атаки, а на цивільному — не впливає на його беззапечений імунітет.

ЛІТЕРАТУРА

1. **В. Пашинський.** Застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів/«Воєнна історія» — 2003 — № 2

2. **Конвенція (IV)** про захист цивільного населення під час війни. Женева, 12 серпня 1949 р. Режим доступу до тексту конвенції: <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/html/geneva-convention-4>

3. **Додатковий** протокол до Женевських конвенцій 12 серпня 1949 року, що стосується жертв міжнародних конфліктів (Протокол I). Женева, 8 червня 1977 р. Режим доступу до тексту протоколу: <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/html/treaties-additional-protocol-1>

4. **Конвенція (III)** про поводження з військовополоненими. Женева, 12 серпня 1949 р. Режим доступу до тексту конвенції: <http://www.icrc.org/Web/rus/siterus0.nsf/html/geneva-convention-3>

5. **Parrish, R., 2004-03-17** «The International Legal Status of Voluntary Human Shields» Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, Canada Online <.PDF>. 2009-05-26 from http://www.allacademic.com/meta/p74057_index.html

6. **Додатковий** протокол до Женевських конвенцій 12 серпня 1949 року, що стосується жертв міжнародних конфліктів (Протокол I). Женева, 8 червня 1977 р. (Коментар). Режим доступу до тексту коментаря: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/470-750065?OpenDocument>

Салатюк Н.М. — ninasalatiuk@ukr.net

Надійшла до редколегії 15.04.2010 р.

*Стаття рекомендована до друку
д-ром екон. наук, проф. Зайчківським А.О.*